

Odgojno-obrazovni aspekti ekonomske funkcije obitelji

UDK: 331.218.3:37

316.356.2

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 11. 05. 2018.

Doc. dr. sc. Ivana Visković

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Odsjek za rani i predškolski odgoj

iviskovic@ffst.hr

Sažetak

U nedostatku longitudinalnih studija dugoročnih odgojno-obrazovnih ishoda djece koja odrastaju u uvjetima ekonomske krize u Hrvatskoj, provedeno je istraživanje mišljenja stručnjaka različitih područja koji imaju profesionalni uvid u kvalitetu obiteljskog funkcioniranja i dječji razvoj. Primjenom klasične Delfi metode kroz tri kruga, analizirani su ishodi ekonomske krize. Ekonomskafunkcija obitelji prepoznata je kao značajna obiteljska funkcija koja je povezana s kvalitetom obiteljskog funkcioniranja. Pretpostavlja se da će roditeljski stres rasti kao posljedica ekonomske krize i izostanka društvene potpore roditeljstvu. To se može negativno odraziti na stabilnost obitelji i manje djece u obitelji. Sudionici istraživanja pretpostavljaju da nije opravdano očekivati da će ekonomska kriza potaknuti veću kohezivnost šire obitelji. Sukladno recentnim svjetskim istraživanjima, pretpostavlja se povezanost ekonomske funkcije obitelji i akademskih postignuća djece. Povezanost je veća što su djeca mlađa. Ekonomska kompetencija pojedinca trebala bi biti jedan od odgojno-obrazovnih ishoda kvalitetnog obiteljskog funkcioniranja. Nije utvrđena

statistički značajna razlika procjene sudionika istraživanja – znanstvenika i praktičara o svim aspektima ekonomske funkcije obitelji.

Ključne riječi: ekonomski status obitelji, financijska pismenost, obiteljsko funkcioniranje, odgojno-obrazovni ishodi u djece, roditeljstvo

Uvod

Obitelj je, kao i ostale zajednice u društvu, determinirana strukturom i funkcijama. Struktura pritom nije samo zbroj sastavnica (roditelja i njihove biološke i / ili usvojene djece), nego višeslojno složena mreža interaktivnih odnosa. Obiteljske funkcije moguće je tumačiti kao načine na koje obitelj ispunjava potrebe i želje svojih članova. Slijedom prvih sustavnih istraživanja obiteljskih funkcija, kao univerzalne obiteljske funkcije, Murdock (1968.) navodi biološko-reproduktivnu, ekonomsku (uključujući zajedničko stanovanje i skrb za potomstvo) i odgojno-obrazovnu funkciju. Davis (1961., prema Moore, 2002.) tim funkcijama pridodaje funkciju društvenog pozicioniranja, a Ogburn i Groves (1998.) rekreaciju, zaštitu i emocionalnu funkciju te socijalizaciju. Razvoj društva, smatra Parsons (1991.) uvjetuje društveno preuzimanje pojedinih obiteljskih funkcija, primjerice obrazovanje, zaštitu i skrb o starim i nemoćnim članovima. Društvene institucije, procjenjuje Fletcher (1966., prema Haralambos i Holborn, 2002.) pridonose kvaliteti pojedinih funkcija, ali to ne gasi odgojno-obrazovne aspekte obiteljskih funkcija. Analiziraju li se sve obiteljske funkcije prepoznaju se odgojno-obrazovni aspekti svake obiteljske funkcije. Primjerice, sustav formalnog obrazovanja ne umanjuje odgojnu funkciju obitelji te od roditelja očekuje poticanje, usmjeravanje i podržavanje obrazovanja djece. Istodobno, to od obitelji zahtijeva i stvaranje primjerenih obrazovnih uvjeta što je djelomično povezano s ekonomskom funkcijom obitelji.

U nedostatku egzaktnih izvora, moguće je pretpostaviti da je ekonomska funkcija jedan od razloga nastanka obitelji (Engels, 1972.; Wesel, 2004.). Zanimare li se mitske pretpostavke o matrijarhatu, logično je pretpostaviti da su se žene s djecom početno bavile zemljoradnjom, a muškarci lovom, što je uvjetovalo nastanak prvih proširenih (obiteljskih) zajednica. Razvojem proizvodnje, stvaranjem privatnog vlasništva i (postupno) globalne ekonomije te kulturološkim promjenama, ekonomska se funkcija obitelji mijenja, ali se ne gasi.

Ekonomska funkcija višestruko je značajna za obitelj – uvjete zasnivanja obitelji, kvalitetu obiteljskog funkcioniranja i socijalni status obitelji. Ekonomski status obitelj, poglavito u vremenu ekonomske krize, povezan je s kvalitetom roditeljstva te ima višestruko značenje za razvoj djece: determinira odgojno-obrazovne

uvjete i razvoj financijske pismenosti kao jedne od temeljnih kompetencija suvremenog čovjeka.

Ekonomska funkcija obitelji pravno je regulirana kao roditeljska obveza osiguravanja ekonomskih uvjeta života za maloljetnu djecu. Iako se ekonomska skrb izričkom ne navodi, od roditelja se očekuje osiguravanje uvjeta za zdrav razvoj, odgoj i obrazovanje (*Obiteljski zakon*, NN 103/15, čl.92.) primjereno mogućnostima roditelja. Tako je napušten koncept roditeljske skrbi kao „uzdržavanja“ (Korać Graovac, 2017).

Roditeljska skrb tumači se kao temeljno ljudsko pravo i obvezuje oba roditelja, osim ako u pojedinačnim slučajevima opravdanim zakonskim rješenjima nije drukčije definirano. *Konvencija o pravima djece* (1989.) naglašava pravo svakog djeteta na „životni standard primjeren njegovom tjelesnom, duševnom, duhovnom, moralnom i društvenom razvoju“ (čl. 27., stavak 1.). Iako se naglašava odgovornost roditelja za osiguravanje životnih uvjeta svoje maloljetne djece (čl. 27., stavak 2.), roditeljska obveza nije bezuvjetna nego ovisi o mogućnostima roditelja.

U uvjetima dugogodišnje ekonomske krize i nezaposlenosti mladih, događa se da roditelji ekonomski skrbe i o punoljetnoj djeci. Redovito formalno obrazovanje tumači se kao opravdan razlog ekonomske skrbi o punoljetnoj djeci što dobnu granicu punoljetne djece ograničava na 26 godina (*Obiteljski zakon*, NN 75/14.). U praksi, kao posljedica ekonomske krize, nezaposlenosti, nesigurnih i minimalnih financijskih prihoda, punoljetna djeca sve duže ostaju živjeti u obitelji kao uzdržavani članovi, što može biti i jedan od razloga odgađanja osnivanja nove obitelji. U Europi Hrvatska ima prosječno najviše članova kućanstva –po popisu stanovništva (DSZ, 2011.) prosječno 3,02, odnosno 2,8 članova prema podacima Eurostata (2017.). Iako se, slijedom emocionalne povezanosti članova obitelji, pravo i obveza financijske skrbi najčešće ostvaruje bez prisile, od 2009. godine raste broj sporova za uzdržavanje (Winkler, 2014.) što se može tumačiti kao jedan od indikatora ekonomske krize. Skrb punoljetne, radno sposobne djece o roditeljima tek je djelomično pravno regulirana i više je moralna obveza pojedinca u korelaciji s obiteljskom i društvenom kulturom.

Prema dostupnim podacima (Eurostat, 2016.) u Hrvatskoj petina stanovništva (20%) živi u riziku od siromaštva te smo jedna od osam najrizičnijih zemalja u Europi. Istodobno je izražena nejednakost u raspodjeli dohotka prema spolu i statusu aktivnosti. U ranjivim skupinama su žene (prosječno niža primanja nego muškarci za iste poslove), nezaposleni i umirovljenici. Djeca rane i predškolske dobi te adolescenti mogu se promatrati kao posebno ranjiva skupina jer se izostanak primjerenih ekonomskih uvjeta odrastanja može odraziti na njihov rast i razvoj, aktualnu i dugoročnu dobrobit te akademska postignuća.

Ekonomsku funkciju obitelji moguće je tumačiti kao način na koji obitelj odgovara na egzistencijalne potrebe svojih članova. Podrazumijeva stvaranje uvjeta za kvalitetno odrastanje, obrazovanje i razvoj ekonomskih kompetencija članova obitelji kao prediktor smanjenog rizika od siromaštva i, posljedično, socijalne deprivacije. Analiza dugogodišnje ekonomske krize u Hrvatskoj ukazuje na objektivno loše ekonomske uvjete te nedostatnu financijsku pismenost članova obitelji. Dugogodišnja ekonomska kriza prepoznatljiva je kao dječje siromaštvo, socijalna deprivacija, izostanak obrazovnih šansi te razvoj negativnih aspekata roditeljstva. Ekonomska nesigurnost, nezaposlenost i/ili nemogućnost podmirivanja egzistencijalnih obiteljskih potreba utječe na povećani stres roditelj i korelira s nekvalitetnim roditeljstvom – izostankom zajedničkog slobodnog vremena, agresivnim i latentno agresivnim ponašanjima (Bodul i Smokvina, 2012.; D'Addato, 2010.; Šućur, 2011.). Iako nema cjelovitih egzaktnih podataka o razlozima iseljavanja radno sposobnog stanovništva iz Hrvatske, nesporno je da su migracije sve veće i češće.

Ekonomska funkcija obitelji i obiteljsko funkcioniranje

Da bi primjerno odgovorila na egzistencijalne, ali i socijalne i kulturološke potrebe članova, obitelj treba financijska sredstva. Način na koji pojedina obitelj stječe financijska sredstva i raspolaze s njima determinira njen ekonomski status. Ekonomski status izravno je ili posredno povezan s različitim aspektima obiteljskog života (Bejaković, 2010.; Colney, 2009.; Lynch i Hanson, 2004.; Šućur, 2011.) i, posredno, dječjim ishodima:

- ekonomskim aktivnostima članova: zaposlenošću, stalnošću pojedinačnih i zbirnih financijskih prihoda i financijskim transferima (investicije, štednja i zaduženost) što ukazuje na značajnost kvalitetnih obiteljskih modela ponašanja, primjereno obrazovanje i nužnost razvoja financijske pismenosti;
- veličinom obitelji te odnosom zaposlenih u odnosu na uzdržavane članove obitelji što ukazuje na, u pravilu, otežano ekonomsko funkcioniranje jednoroditeljskih obitelji i obitelji s više djece;
- ekonomskim resursima koji mogu biti naslijeđeni ili stečeni što ukazuje na specifičnu obiteljsku povijest i pretpostavlja utjecaj na odrastanje u smislu preuzimanja i kritičkog preispitivanja vrijednosti, normi i modela ponašanja;
- (ne)uravnoteženost mogućnosti, potreba i zahtijeva članova obitelji za zadovoljavanje egzistencijalnih potreba (stanovanje, prehrana), socijalnih i kulturnih potreba, zajedničkog slobodnog vremena, obrazovanja, profesionalnog i stručnog usavršavanja što oslikava specifičnu obiteljsku kulturu i obiteljsko funkcioniranje.

Nesiguran ekonomski status povezan je sa socijalnom i financijskom isključenošću pojedinca. Može biti razlog destabilizacije pojedinca, razvoja anksioznost i depresije te sklonosti suicidu (Korczak, 2004.; Norden, 2005.), jedan od razloga raskida braka (Bejaković, 2010.), odgođenog roditeljstva (Kušević, 2013.) i pojačanog obiteljskog nasilja (Bodul i Smokvina, 2012.). Veće financijske potrebe u pravilu imaju mlađi pojedinci zbog, primjerice, zasnivanja obitelji i/ili rješavanja stambenog pitanja (Bejaković, 2010.). Logično je zato pretpostaviti da ekonomska kriza korelira s odgađanjem zasnivanja obitelji i odgađanjem roditeljstva.

Ekonomski status obitelji umnogome determinira ekonomsku funkciju obitelji, a posljedično se odražava na kvalitetu obiteljskog funkcioniranja (Colney, 2009.; Lynch i Hanson, 2004.). Kvaliteta života, kao subjektivna procjena objektivnih fizičkih, materijalnih i socijalnih uvjeta kroz prizmu osobnih vrijednosti pojedinca i kulture zajednice, povezana je s ekonomskim statusom pojedinca, a u širem kontekstu sa statusom obitelji. Istraživanja ukazuju na povezanost ekonomskog statusa obitelji sa samoprocjenom kvalitete života i objektivnim zdravstvenim statusom (Anderson i sur., 2003.). Istraživanja provedena u Hrvatskoj nalaze povezanost nezadovoljstva životom i niskog ekonomskog statusa. Nezaposleni pojedinci niže procjenjuju kvalitetu života (Vuletić, Ivanković i Davern, 2011.), a nezaposlenost se negativno odražava na bračnu stabilnost i kvalitetu roditeljstva (Šućur, 2011.). Dugotrajna izloženost ekonomskoj nesigurnosti i riziku od siromaštva utječe na zadovoljstvo životom, kvalitetu roditeljstva i uvjete odrastanja djece te može narušiti psihofizički status pojedinca i tako generirati nove društvene troškove. Roditelji izloženi dugotrajnoj ekonomskoj neizvjesnosti pokazuju višu razinu neuroticizma, što se odražava na kvalitetu roditeljstva (D'Addato, 2010.; Šućur, 2011.). Pojedina istraživanja ukazuju na to da su roditelji nižeg ekonomskog statusa nedosljedni u provedbi obiteljskih pravila, skloniji kritizirati svoju djecu i fizički ih kažnjavati (D'Addato, 2010.; Linver, Brooks-Gunn i Kohen, 2002.; Ljubetić, 2014.).

Pojedina istraživanja (Raboteg-Šarić i Pećnik, 2006.) nalaze da ekonomski pritisak, više nego niski prihodi, smanjuju kapacitet pojedinca za kvalitetno roditeljstvo. Objektivno prosječni socio-ekonomski uvjeti blago su povezani sa samoprocjenom kvalitete života, a nije utvrđena pozitivna korelacija zadovoljstva životom i objektivno povoljnog ekonomskog statusa (Vuletić, Ivanković i Davern, 2011.; Vuletić i Mujkić, 2010.). Opravdano je zaključiti da dobar ekonomski status obitelji, iako može olakšati obiteljsko funkcioniranje, ne znači istodobno visoko zadovoljstvo životom i kvalitetu obiteljskog života. Nasuprot tome, nizak ekonomski status povezan je sa životnim nezadovoljstvom, socijalnom deprivacijom i nekvalitetnim roditeljstvom.

Obrazovna razina pojedinca jedan je od prediktora ekonomskog statusa obitelji. Viša razina obrazovanja pruža bolje šanse za zaposlenje i viši dohodak što je izravno

povezano s ekonomskim statusom obitelji, a posredno sa spremnošću pojedinca za osnivanje obitelji i reproduktivnim ponašanjem. Niz istraživanja (Braš Roth i sur., 2010.; Machin i Vignoles, 2004.; Pastuović, 2012.) ukazuje na pozitivnu korelaciju ekonomskog statusa obitelji i akademskih postignuća pojedinca u smislu boljih obrazovnih uvjeta i dostupnosti izvora učenja uključujući i osobnu mobilnost.

Roditelji višeg obrazovanja češće imaju afirmativne stavove prema obrazovanju i veća očekivanja od djece što može biti i poticaj obrazovanju djece. Ukazuje se na značajnost obrazovanja majke jer su one (u Hrvatskoj) češće nego očevi angažirane pri učenju djece (Pastuović, 2012.). Djeca niže obrazovanih roditelja češće nemaju optimalne uvjete obrazovanja ni dovoljnu materijalnu i psihološku potporu za stjecanje više razine obrazovanja (Riley, 2007.). Moguće je zaključiti da obiteljski resursi imaju sve veće značenje za optimalne uvjete odrastanja djece (Espring-Andersen, 2009.; Jenson, 2006.).

Prema podacima Eurostata (2017.) niska razina obrazovanja korelira s ekonomskom neaktivnosti pojedinca. Duže nezaposleni pojedinci duže će ostati neaktivni i nezaposleni te, posljedično, više psihofizički i zdravstveno destabilizirani. Pojedine obitelji ekonomski status nastoje poboljšati dodatnim radom takozvanom „sivom ekonomijom“ (Ott, 2002.). To može olakšati financijski status obitelji, ali se, zbog smanjenog zajedničkog vremena i preopterećenosti roditelja, može negativno odraziti na obiteljsko funkcioniranje, kvalitetu roditeljstva, a posredno i dječje ishode (Pastuović, 2012.; Rohner., 2010.; Šućur i sur., 2015.).

Nezaposlenost i financijska neaktivnost roditelja visoko je rizična za dječje siromaštvo čime se narušava dječji razvoj i smanjuju obrazovne mogućnosti (Šućur, 2011.). Poboljšanje ekonomskog statusa obitelji najčešće korespondira sa zaposlenošću oba roditelja. Prevladava stav da zaposlenost partnera pozitivno korelira sa zadovoljstvom životom, što bi se posljedično trebalo odraziti i na obiteljsko funkcioniranje. Zaposlenošću pojedinca, raste njegovo samopouzdanje i samopoštovanje što se može pozitivno odraziti na kvalitetu roditeljstva (Čudina-Obradović i Obradović, 2000.).

Društvena skrb o djeci, poglavito o djeci rane i predškolske dobi, najčešće je preduvjet zaposlenosti oba roditelja. Opravdanost ulaganja u društvenu skrb o djeci rane i predškolske dobi i socijalne investicije Heckman (2006.) argumentira društvenim profitom: dugoročnom dobrobiti gospodarstva, potporom zaposlenim roditeljima i smanjivanjem rizika od siromaštva. Socijalne investicije, tumačene kao strategije usmjerene na investiranje javnih sredstava u aktivnosti koje mogu doprinijeti općem dobru, omogućavaju jednakopravni pristup i sudjelovanje u ekonomskom razvoju (Colney, 2009.). Ako izostanu socijalne investicije i društvena potpora, odgođeno roditeljstvo jedan je od ishoda (Kušević, 2013.), manji broj djece u obitelji ili odu-

stajanje od rađanja djece (Stropnik, 1996.). Zemlje razvijenih socijalnih investicija i pronatalitetne politike omogućavaju zato roditeljima, uz kvalitetan institucionalni odgoj i obrazovanje, i fleksibilno radno vrijeme te korištenje porodiljskog dopusta za oba roditelja.

Aktualna javna politika Hrvatske zalaže za smjenski boravak djece u dječjim vrtićima i produženi rad dječjeg vrtića. Takvi projekti, primjerice, *Projekti prilagodbe rada ustanova ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja potrebama tržišta rada*¹, ne analiziraju dobrobit djeteta. Produženi boravak djece u ustanovama ranog i predškolskog odgoja smanjuje zajedničko obiteljsko vrijeme i teško će doprinijeti usklađivanju poslovnog i obiteljskog života obitelji¹. Istodobno, smjenski boravak djece u dječjim vrtićima pretpostavlja stalne promjene socijalnog okruženja (promjene odgojne skupine i odgajatelja), pa nije opravdano očekivati da će doprinijeti razvoju dječje sigurnosti, sigurne privrženosti i povjerenja.

Pojedini autori naglašavaju povezanost uključenosti djece u institucionalni rani i predškolski odgoj i obrazovanje s boljim akademskim postignućima djece što može biti prediktor zapošljivosti i, posredno, kvalitete života (Barnett i Ackerman, 2006.; Davidov i Grusec, 2006.; Esping-Andersen, 2009.). Jenson (2006.) naglašava važnost kvalitete, a ne samo uključenosti djece u institucionalni rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Afirmativan utjecaj institucionalnog predškolskog odgoja i obrazovanja na kognitivni razvoj djece u pravilu je veći kod djece koja odrastaju u riziku od siromaštva, u obiteljima nižeg ekonomskog statusa i socijalne deprivacije (Barnett i Ackerman, 2006.; Loeb i sur., 2004.) što je moguće tumačiti dostupnošću izvora učenja i socijalne potpore učenju. Ipak, pojedina istraživanja nalaze da se ta povezanost u adolescenciji gubi (Klarin, Proroković i Šimić Šašić, 2010.). Recentna znanstvena istraživanja prepoznaju zato kvalitetu institucionalnog ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja kao usmjerenost na aktualnu dobrobit djece (Katz, 2010.; Moss, 2014.).

Strategijom razvoja Europe do 2020. godine (2010.) naznačene su obveze država članica promicati uvjete odrastanja djece u zdravom i sigurnom okruženju. Dostupan institucionalni rani i predškolski odgoj i obrazovanje može se prihvatiti kao jedna od mogućih odgovora na potrebe roditelja za usklađivanje profesionalnih i obiteljskih obveza. Naglasak treba biti na kvaliteti institucionalnog odgojno-obrazovnog sustava koji ne smije biti samo „parkirno mjesto“ za djecu zaposlenih roditelja (D’Addato, 2010.). Cjelovita analiza kvaliteta uvjeta odrastanja djece rane i predškolske dobi ukazuje na veću značajnost kvalitete obiteljskih odnosa i roditeljstva nego državnih

¹ <http://www.eu-projekti.info/natjecaji/najava-unaprjedenje-usluga-za-djecu-rane-i-predskolske-dobi-u-sustavu-ranog-i-predskolskog-odgoja-i-obrazovanja-otvoreni-postupaktrajni-poziv> (20.04.2018)

mjera. Istodobno, kvalitetne državne mjere trebale bi bitiprilagođene obitelji, a ne primarno tržištu rada. U suprotnom, imamo situacije da su djeca više vremena s profesionalcima u institucijama nego u obitelji (Juul, 2009.).

Odgojno-obrazovni aspekti ekonomske funkcije obitelji

Odgojno-obrazovni aspekti ekonomske funkcije obitelji prepoznatljiviji su kao prenošenje specifičnih ekonomskih vrijednosti (odnos prema materijalnim dobrima, financijskim resursima i aktivnostima), ali posredno i temeljnih životnih vrijednosti (odgovornost, poštenje, pravednost, jednakopravnost), razvoj financijske pismenosti i učenje ekonomski odgovornih ponašanja. U odgojno-obrazovnom procesu preuzimanja vrijednosti i izgrađivanja ekonomski odgovornog ponašanja djece značajne su obiteljske norme kao način na koji pojedina obitelj regulira svoj odnos prema (ekonomskim i inim) aspektima života i ponašanja roditelja koja djeca prepoznaju kao operativni razinu (Visković, 2013.). Željeni ishod odgojno-obrazovnog aspekta ekonomske funkcije obitelji je ekonomski i financijski kompetentan pojedinac. Obiteljski resursi povezani su s akademskim i, posredno, ekonomskim ishodima pojedinca (Espring-Andersen, 2009.). Načini na koji obitelj ekonomski funkcionira jedinstvena je prilika učenju djece. Razvojno primjereno i poticajno okruženje koje pozitivno vrednuje obrazovanje te sama kvaliteta obrazovanja, potiče razvoj ekonomskih kompetencija, smanjuje rizik siromaštva i sprječava da djeca koja rastu u siromaštvu ostanu siromašna.

Ekonomska kompetencija relativno je nova kompetencija. Život u suvremenom svijetu nameće je kao jednu od temeljnih kompetencija. Tumači se kao konstrukt specifičnih vrijednosti, aktivnih znanja i sposobnosti primjene tih znanja u svakodnevnom financijskom poslovanju (OECD, 2005.). Podrazumijeva proces učenja, razumijevanja i kritičkog preispitivanja informacija, prepoznavanja rizika i prilika, odgovornog izbora i djelovanja kojom pojedinac može poboljšati svoju financijsku dobrobit (OECD, 2005.). U osnovi zahtijeva odgovornost pojedinca prema osobnoj financijskoj dobrobiti (Družić Ljubotina, 2012.; Škreblin Kirbiš, Tomić i Vehovec, 2011.), što istodobno podrazumijeva odgovornost roditelja za dobrobit djece.

Istraživanja u Hrvatskoj (Bejaković, 2010.) i svijetu (Clark i D'Ambrosio, 2008.; Fornero i sur., 2009.) ukazuju na nedostatnu financijsku pismenost pojedinaca prepoznatljivu po osobnoj prezaduženosti, siromaštvu i visokom riziku od siromaštva, a posredno po socijalnoj deprivaciji (Bejaković, 2010.; Norden, 2005.) i posljedično po narušenom zdravstvenom statusu (Anderson i sur, 2003.; Korczak, 2004.).

Financijska pismenost članova obitelji korespondira s ekonomskim statusom obitelji, a posredno s višim socijalnim statusom obitelji i akademskim postignućima djece (Pastuović, 2012.). Istraživanja čitalačke pismenosti adolescenata utvrdila su

pozitivnu povezanost postignuća djece s ekonomskim statusom obitelji u smislu dostupnosti sredstava obrazovanja (primjerice računala i literature te prostora za učenje) i višom informatičkom pismenošću (Braš Roth i sur., 2010.). Nizak ekonomski status obitelji povezan je sa socijalnom deprivacijom te je posredno čimbenik visokog rizika društveno neprihvatljivih ponašanja (Fuller, 2007.). Pojedina istraživanja ukazuju da su negativni utjecaji veći što su djeca mlađa (Klarin, 2006.). Nepovoljan ekonomski status obitelji potencira roditeljski stres, što se posredno odražava na kvalitetu roditeljstva, socio-emocionalne i odgojno-obrazovne ishode djece. Siromašno materijalno i socijalno okruženje ne inicira spoznajnu razbuđenost niti osigurava dovoljno izvora učenja. Ipak, pojedina istraživanja ukazuju da je kvaliteta obiteljskog funkcioniranja, poglavito u adolescenciji djece, značajniji prediktor akademskih postignuća djece (Klarin i sur., 2010.; Spera, 2005.). Kvaliteta obiteljskog funkcioniranja može biti zaštitni čimbenik i (djelomično) prevenirati negativne efekte utjecaja niskog ekonomskog statusa na djecu. Casanova i sur. (2005.) zaključuju da su socioekonomske varijable bolji prediktori školskog uspjeha adolescenata prosječnih postignuća, a obiteljsko je ozračje bolji prediktor školskog uspjeha adolescenata s lošijim postignućima.

Navedena istraživanja upućuju na značajnost ekonomske funkcije obitelji za odrastanje djece: stvaranje uvjeta za zadovoljavanje egzistencijalnih i razvojnih potreba, optimalnog poticajnog materijalnog i socijalnog okruženja koje doprinosi kvaliteti obrazovanja te, posredno, razvoj financijske pismenosti djece. Osnovne financijske pismenosti djeca uče u obitelji, ali se ekonomska funkcije obitelji ne može analizirati izdvojeno od društvenog i gospodarskog okruženja te javnih državnih politika.

Metodologija

Postupak prikupljanja podataka i ispitanici

U nedostatku longitudinalnih studija dugoročnih odgojno-obrazovnih ishoda djece koja odrastaju u uvjetima ekonomske krize, istraženo je mišljenje znanstvenika i praktičara različitih područja. Uzorak je odabran prema specifičnom području interesa sudionika. Uvažen je stav da heterogene skupine mogu generirati točnije prosudbe od stručnjaka u homogenim skupinama (Van der Schaaf i Stokking, 2011.). Uzorak je namjeran i stratificiran prema područjima profesionalnog djelovanja: pedagogija (po 8 znanstvenika i praktičara), psihologija (3 znanstvenika i 5 praktičara), edukacija-rehabilitacija (1 praktičar), ekonomija (1 znanstvenik), psihijatrija (1 znanstvenik u praksi obiteljskog savjetovanja), antropologija (1 znanstvenik), pravo i teologija (po 1 znanstvenik i praktičar). Pozivu u kojem je detaljno pojašnjena svrha

istraživanja odazvalo se 15 znanstvenika i 19 praktičara. Svi sudionici istraživanja profesionalno su zainteresirani i informirani o obiteljskom funkcioniranju i uvjetima odrastanja djece u Hrvatskoj.

Instrumenti istraživanja

Istraživanje je provedeno primjenom klasične Delfi metode kroz tri kruga. Instrument prvog kruga, uz nezavisne varijable, određenja obitelji i otvorena pitanja, sadrži 74 iskaza od čega je 8 iskaza izravno povezano s ekonomskom funkcijom obitelji. Konstruiran je temeljem teorijske analize recentne literature bez navođenja izvora. Sudionici istraživanja pozvani su procijeniti suglasnost s navedenim iskazima, generirati nove ideje i argumentirati ih. Procjena iskaza u instrumentu prvog kruga bila je moguća na 6-stupanjskoj dihotomno kodiranoj skali, bez nulte točke kako bi se potaknula rasprava. U instrumentu drugog kruga procjena je bila moguća na 5-stupanjskoj skali, a u završnom krugu na 3-stupanjskoj skali Likertovog tipa s nultom točkom, kako bi se stručnjacima različitog profila omogućilo samoprocjena nedostatnih znanja o predmetu rasprave. Niže vrijednosti označavaju neslaganje ili nižu razinu procjene.

Između svakog kruga istraživanja sakupljeni podaci obrađeni su mjerama deskriptivne statistike (mjere središnje tendencije i mjere varijabilnosti) te dostavljeni sudionicima istraživanja. Iskazi za koje je postignuta apsolutna suglasnost kada je 95% procjena u istom smjeru (DeLoe, 1995.) nisu se vraćali na daljnju procjenu. U raspravu su upućeni argumentirani iskazi za koje nije postignuta apsolutna suglasnost i generirani iskazi. Pouzdanost instrumenata istražena je primjenom Cronbach's Alpha koeficijenta. Visoko je zadovoljavajuća za ovu vrstu istraživanja iznosi ,939 (u rasponu ,933 \leq λ \leq ,941). Valjanost iskaza osigurana je triangulacijom s nalazima recentnih istraživanja. Podaci prikupljeni Delfi metodom u pravilu se obrađuju samo mjerama deskriptivne statistike. U ovom je slučaju istražena i razlika procjene prema poduzorcima te procjena možebitne povezanosti ekonomske funkcije obitelji s obiteljskim socijalnim statusom, obrazovanjem roditelja i kvalitetom obiteljskog funkcioniranja.

Rezultati istraživanja

Iako je psihološka funkcija vrednovana kao najznačajnija obiteljska funkcija ($M=4,81$, $SD=.99$), ekonomska funkcija obitelji procijenjena je kao trajna i značajna obiteljska funkcija ($M=4,09$; $SD = 1,08$) uz apsolutnu suglasnost ispitanika (95% iskaza u istom smjeru). Nema statistički značajne razlike procjene poduzoraka ($t=1,31$; $p=.89$) iako ekonomsku funkciju obitelji praktičari vrednuju značajnije ($M=4,12$) nego znanstvenici ($M=4,07$).

Pojedini sudionici (ekonomist i politolog) generirali su iskaz da je funkcija zajedničkog obiteljskog stanovanja povezana s ekonomskom funkcijom. Smatraju da nije opravdano očekivati da će zbog globalne ekonomije i prilagođavanja tržištu rada, obitelji moći zadržati zajedničko stanovanje kao trajnu obiteljsku funkciju. Za ovaj generirani iskaz u drugom je krugu postignuta relativna suglasnost (79,41 % iskaza u istom smjeru $f=27$) i iskazana oprečna mišljenja ($M=3,15$; $SD=1,09$). Neslaganje s ovom pretpostavkom iskazali su teolozi u oba poduzorka te psihijatar koji upozorava na moguće negativne ishode odrastanja djece u razdvojenim obiteljima. No, neslaganje s pretpostavkom ne znači nužno njenu nerealnost. Istodobno, nije nađena statistički značajna razlika procjene znanstvenika i praktičara ($t=1,13$; $p=,89$) što se može tumačiti suglasnošću sudionika, uravnoteženošću poduzoraka (prema područjima) i (relativno) malim uzorkom.

Kvaliteta obiteljskog funkcioniranja djelomično je determinirana ekonomskim i socijalnim statusom obitelji pa su, primjerice, obitelji nižeg ekonomskog statusa češće socijalno deprivirane (Šućur, 2011.). Istraženo je zato mišljenje sudionika istraživanja o značajnosti ekonomskog i socijalnog statusa obitelji te obrazovanja roditelja za kvalitetu obiteljskog funkcioniranja (Tablica 1.). Nije nađena statistički značajna razlika procjene između poduzoraka.

Tablica 1. Razlika procjene značaja obiteljskog statusa za kvalitetu obiteljskog funkcioniranja

	uzorak		poduzorak	M	t	p
	M	SD				
Ekonomski status obitelji *	3,84	1,27	znanstvenici	4,14	1,18	,24
			praktičari	3,61		
Socijalni status obitelji *	3,88	1,14	znanstvenici	3,60	-1,30	,20
			praktičari	4,11		
Obrazovanje roditelja *	3,82	1,04	znanstvenici	3,67	-1,75	,45
			praktičari	3,94		

* čestice za koje nije postignuta apsolutna suglasnost tj. svi iskazi nisu u istom smjeru

Sudionici istraživanja procjenjuju da je socijalni status obitelji povezan s ekonomskim statusom obitelji ($r=,47$; $p\leq,01$) i obrazovanjem roditelja ($r=,59$). Procjenjuju da je optimizam članova obitelji statistički značajno ($p\leq,01$) povezan s ekonomskim statusom obitelji ($r=,70$). Zanimljivo je da sudionici istraživanja procjenjuju da, u aktualnom vremenu u Hrvatskoj, nema statistički značajne povezanosti ekonomskog

statusa i obrazovanja roditelja ($r=,32$; $p=,07$) što tumače (trenutnim) društvenim odnosima i vrijednostima.

Sudionici istraživanja procjenjuju da je ekonomska funkcija obitelji blago povezana s kvalitetom obiteljskog funkcioniranja ($r=,43$; $p\leq,05$). Obiteljsko funkcioniranje tumači se kao hipotetski konstrukt odnosa članova obitelji, međusobne privrženosti, fleksibilnosti i propusnosti obiteljskih granica, distribucije moći i načina rješavanja problemskih situacija te komunikacije kao operativne razine.

Procjenjujući izvjesnost budućih događanja sudionici istraživanja generirali su iskaze kojima nastoje obrazložiti svoje procjene. Generirani iskazi u drugom su krugu dati na procjenu svim sudionicima istraživanja. U kontekstu globalizacijskih procesa sudionici istraživanja procjenjuju:

a) Posljedice ekonomske krize na obitelj

- *Ekonomska kriza (nezaposlenost i prezaduženost pojedinaca) negativno će se odraziti na natalitet* ($M=4,45$; $SD=1,22$), apsolutna suglasnost.
- *Smanjit će se broj djece u obitelji* ($M=4,27$; $SD=0,91$), apsolutna suglasnost.
- *Osobna prezaduženost pojedinaca bit će razlog sve kasnijeg stupanja u brak* ($M=3,94$; $SD=0,93$), relativna suglasnost.
- *Ekonomska kriza uvjetovat će sve češće zdravstvene poteškoće pojedinaca što će dodatno otežati obiteljsko funkcioniranje* ($M=4,09$; $SD=1,40$), apsolutna suglasnost.
- *Roditeljski stres će rasti (kao posljedica ekonomske krize i izostanka društvene potpore roditeljstvu) što će se negativno odraziti na stabilnost obitelji* ($M=4,76$; $SD=0,93$), apsolutna suglasnost.

Ni za jedan od navedenih iskaza nije nađena statistički značajna razlika procjene između poduzoraka – znanstvenika i praktičara. Većina sudionika istraživanja upozorava na negativne posljedice ekonomske krize. Teolozi u oba poduzorka jedini iskazuju uvjerenje da je će obiteljska kohezivnost rasti i pridonijeti lakšem funkcioniranju obitelji izloženih ekonomskoj krizi.

b) Ishodi za djecu

- *Nezaposlenost i prezaduženost pojedinaca negativno će se odraziti na uvjete odrastanja djece u obitelji* ($M=4,45$; $SD=1,22$), apsolutna suglasnost.
- *Socijalni status roditelja uvjetovat će društvena postignuća djece (akademska karijera, zapošljavanje)* ($M=3,67$; $SD=1,29$), relativna suglasnost.
- *Obiteljski status će imati dominantan utjecaj na akademska postignuća djece (u odnosu na sam školski program)* ($M=3,06$; $SD=1,19$), djelomična suglasnost (do 75%).

Sudionici istraživanja dvoje da li je *Upravljanje osobnim financijama važna kompetencija koja se treba razvijati u obitelji* ($M=3,73$; $SD=1,76$). S iskazom seslaže 35,29% sudionika istraživanja ($f=12$), većinom znanstvenici, dok su ostali ispitanici suzdržani ili pak odgovornost prebacuju na obrazovne ustanove. Nije nađena statistički značajna razlika procjene između poduzoraka – znanstvenika i praktičarani za jedan od navedenih iskaza.

c) Postupci poslodavaca

- *Poslodavci će dugoročno pri zapošljavanju davati prednost muškarcima, što će se negativno odraziti na socijalni položaj žena u društvu i obitelji* ($M=3,42$; $SD=1,32$), relativna suglasnost.
- *Da bi zadržale visoko obrazovane pojedince, velike tvrtke će preuzeti ulogu organizirane skrbi za djecu (osobito djecu rane i predškolske dobi tj. tvrtke će otvarati korporacijske dječje vrtiće)* ($M=4,18$; $SD=1,21$), apsolutna suglasnost.
- *Institucionalna skrb o djeci rane i predškolske dobi koju organiziraju tvrtke (korporacijski dječji vrtići) dugoročno će imati negativne odgojne posljedice* ($M=2,64$; $SD=1,24$), relativna suglasnost.

Nije nađena statistički značajna razlika procjene između poduzoraka – znanstvenika i praktičara. Pojedini sudionici istraživanja smatraju daje institucionalna skrb o djeci rane i predškolske dobi (korporacijski dječji vrtići) u osnovi pozitivan postupak poslodavca koji roditeljima olakšava pristup tržištu rada. Ovom stavu su, na graničnoj razini značajnosti ($p = ,06$) neskloni praktičari ($t=-1,83$). Rasprava je otvorila pitanje dobrobiti djece i državnog mehanizma zaštite prava djece na odrastanje u obitelji (u smislu ograničavanja boravka izvan obitelji). Istodobno, to otvara problem kvalitete, a ne samo kvantitete, odrastanja u obitelji.

Sudionici istraživanja naglašavaju značajnost kvalitete obiteljskog funkcioniranja te navode stav da smanjivanje zajedničkog obiteljskog vremena ne pridonosi kvaliteti odnosa. Nasuprot tome, procjenjuju da je *Kvaliteta obiteljskog funkcioniranja podržavajući faktor razvoja profesionalne karijere pojedinca* ($M=4,36$; $SD=1,32$; relativna suglasnost). Procjenjuju da *Žene usmjerene na profesionalnu karijeru rjeđe stupaju ili odgađaju brak jer su obiteljske obveze za njih ograničavajući faktor* ($M=3,48$; $SD=1,37$, relativna suglasnost). Takva ograničenja sudionici istraživanja ne nalaze za muškarce.

d) Dugoročni ishodi

Analizirajući *efekte ekonomske krize na obitelj* sudionici istraživanja argumentiraju pojedine navode:

- *Ekonomska kriza negativno utječe na odgojnu ulogu obitelji* ($M=3,67$; $SD=0,85$). Procjenu argumentiraju mišljenjem da je *Odgoj bio i ostao jedna od temeljnih obiteljskih funkcija. Mijenjaju se ciljevi i modaliteti odgoja sukladno kulturi zajednice, civilizacijskim dosezima, religijskim uvjerenjima te osobnim vrijednosnim orijentacijama, a ne primarno ekonomskoj situaciji*. Ovom stavu u 3. krugu istraživanja priklanja se 88,23% sudionika istraživanja.
- *Ekonomska sigurnost društva bi unaprijedila kvalitetu obiteljskog funkcioniranja* ($M=3,69$; $SD=0,64$). Ovu procjenu argumentiraju mišljenjem da bi ekonomska sigurnost *doprinijela stabilnosti roditelja, a posredno kvaliteti roditeljstva*.

Generirani su i iskazi koji su proslijeđeni na procjenu:

- *Ekonomska neovisnost bračnih partnera nije povezana s kvalitetom obiteljskog funkcioniranja* ($M=3,03$; $SD=0,15$). S iskazom se ne slaže relativna većina sudionika istraživanja (46,97% znanstvenika i praktičara) koji navode da je *ekonomska neovisnost pojedinca jedna od temeljnih pretpostavki socio-emocionalne stabilnosti pojedinca*. Dio sudionika ($f=4$) zadržao je neutralan stav.
- *Obveza države jest osigurati kvalitetan institucionalni odgoj i obrazovanje djece rane i predškolske dobi kako bi omogućila profesionalni rad roditelja* ($M=4,55$; $SD=0,75$). Praktičari naglašavaju da je *apsurdno što je organiziranje institucionalnog ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja prepušteno jedinicama lokalne samouprave sukladno njihovim procjenama, a ne potrebama obitelji*.
- *Mjerama državne politike trebalo bi olakšati mladim obiteljima stjecanje prve nekretnine (osiguranje stambenog statusa) kao polazište za stvaranje obitelji* ($M=4,27$; $SD=0,76$), apsolutna suglasnost.

Za generirane iskaze nisu iskazana ekstremna mišljenja ni procjene. Nije utvrđena statistički značajna razlike procjene ovih iskaza između poduzoraka.

U završnoj raspravi, procjenom na 3-stupanjskoj skali, sudionici istraživanja iskazali su apsolutnu suglasnost s argumentiranim iskazima:

- *Ekonomska kriza će uvjetovati češće zdravstvene poteškoće pojedinaca što će se negativno odraziti na obiteljsko funkcioniranje, jer slabi zaštitna funkcija obitelji, a mjere državne politike nisu dostatne za kvalitetnu zdravstvenu skrb* ($M=2,24$; $SD=0,69$). Taj stav upućuje na dugoročne društvene poteškoće: financijske (troškovi bolovanja i liječenja), gospodarske te tendenciju razvoja društveno neprihvatljivih ponašanja.
- *Obiteljsko funkcioniranje će biti podržavajući faktor karijere pojedinca. Pojedinci kojima obitelj osigurava emocionalnu, ali i socijalnu potporu, lakše će se snalaziti na tržištu rada* ($M=2,47$; $SD=0,56$). Nalazi pojedinih istraživanja

opravdavaju ovakav stav ukazujući na povezanost osobnog doživljaja uspjeha i zadovoljstva životom s kvalitetnim obiteljskim funkcioniranjem i socio-emocionalne povezanosti članova obitelji (Widmer, 2010; Zabriskie i McCormick, 2001).

Sudionici istraživanja zaključuju da ekonomska kriza neće doprinijeti obiteljskoj povezanosti i međusobnoj potpori (djelomična suglasnost). Oprečne stavove zadržali su teolozi u oba poduzorka.

Iako pojedini sudionici istraživanja ukazuju na povezanosti ekonomske krize i moralne uloge obitelji, većina se priklanja iskazu da je *Moral temeljna vrijednost i zavisi od pojedinca koji svoje vrijednosne orijentacije izgrađuje u obitelji* ($M=2,38$; $SD=0,65$; relativna suglasnost, 91,17% iskaza u istom smjeru). Teolozi zadržavaju stav da je moral pitanje odgoja, a ne društvenih odnosa. Dostupni radovi o povezanosti ekonomske krize i morala sufilozofske rasprave (Vlajčić, 2011.) i istraživanja mišljenja koja ekonomsku krizu vide kao posljedicu moralne krize (Budimir-Ninković i Stevanović, 2013.). Sagledavajući povezanost pojedinca, društva i ekonomske krize, opravdano je pretpostaviti da je ekonomska kriza povezana i s izgrađivanjem vrijednosnih orijentacija pojedinca.

Sudionici istraživanja zadržali su oprečne stavove pri procjeni argumentiranog iskaza da će *Organizirana skrb o djeci koju organiziraju tvrtke dugoročno imati negativne posljedice ne zbog kvalitete tako organizirane skrbi nego zbog dugotrajne isključenosti roditelja iz svakodnevnice djece. Tvrtke takvu skrb organiziraju samo radi veće ekonomske isplativosti rada radnika* ($M=1,94$; $SD=0,64$).

Sudionici istraživanja zalažu se za aktivne mjere državne politike. Iskazali su apsolutnu suglasnost s iskazom *Prihvaćamo li obitelj kao društveni kapital, država je obvezatna osigurati uvjete koji olakšavaju život obitelji* ($M=4,27$; $SD=0,83$; apsolutna suglasnost). Procjenjuju da je *Obveza države osigurati kvalitetan institucionalni odgoj i obrazovanje djece rane i predškolske dobi* ($M=4,55$; $SD=0,75$). Većina pedagoga ($f=6$) naglašava značajnost institucionalnog ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja što nije u suglasju s pojedinim longitudinalnim studijama o dobrobiti djece pri ranoj uključenosti u institucije (Belsky i sur., 2012.; Vandell i sur., 2010.).

Pojedini sudionici istraživanja (psihijatar, pedagog, teolog) zalažu se za duži financijski potpomognut porodični dopust oba roditelja kao jamstvo dugoročne dobrobiti djece (izgrađivanje sigurne privrženosti) i uravnoteženost obiteljskog i institucionalnog ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Ovo korespondira s međunarodnim aktima (Opća deklaracija o pravima čovjeka, 1948. i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1976.) koji ističu da obitelj ima pravo na zaštitu društva i države.

Rasprava

Cilj provedenog istraživanja bio je sakupiti argumentirana mišljenja stručnjaka (Cohen, Lauren i Morrison, 2007.) o možebitoj povezanosti ekonomske funkcije obitelji i dječjih odgojno-obrazovnih ishoda, analizirati moguće državne mjere te pretpostaviti aktualne i dugoročne utjecaje ekonomske krize na obiteljsko funkcioniranje. Rasprava stručnjaka različitih profila omogućava cjelovitu analizu predmeta istraživanja. Kroz raspravu se nije težilo konsenzusu, nego generaliziranju novih spoznaja i pretpostavki.

Sudionici istraživanja suglasni su da je ekonomska funkcija jedna je od prvihobiteljskih funkcija. Iako nije procijenjena kao najznačajnija obiteljska funkcija, važnost ekonomske funkcije obitelji jest neosporna. Višestruko je značajna i za obitelj i za pojedinca – izravno ili posredno utječe na kvalitetu obiteljskog funkcioniranja, kvalitetu života te uvjete i ishode obrazovanja pojedinca. Prepoznatljiva je po načinima na koje obitelj osigurava uvjete za egzistencijalne, razvojne, socijalne, obrazovne i kulturne potrebe članova. Dugoročna je dobrobit prepoznatljiva kroz razvoj ekonomskih kompetencija.

Gospodarske promjene utječu na promjene ekonomske funkcije obitelji, ali ona ostaje jedna od trajnih obiteljskih funkcija. Sudionici istraživanja suglasni su da se ekonomska kriza negativno odražava na kvalitetu ekonomske funkcije obitelji. Posredno je povezana s odgođenim zasnivanjem obitelji, odgođenim roditeljstvom i padomte uvjetima odrastanja djece u obitelji. Sudionici istraživanja procjenjuju neopravdano očekivanje da će ekonomska kriza imati afirmativne efekte u smislu povećanja obiteljske povezanosti i međusobne potpore. To je u suglasju s istraživanjima o negativnim utjecajima ekonomske krize na zdravlje pojedinca, osobni socio-emocionalni statusi posljedično na kvalitetu roditeljstva (Pećnik, 2008.; Shaw i Wood, 2009.; Šućur, 2011.; Tamrouti-Makkink i sur., 2004.). Ekonomski nepovoljan obiteljski status povezan je s disfunkcionalnošću roditelja te, posljedično, s lošijim postignućima djece (Nomaguchi i Milkie, 2003.; Zygmunt-Fillwalk, 2011.). Iako pojedina istraživanja nalaze da su ti ishodi manje naglašeni kod starije djece (Klarin i sur., 2010.), opravdano je zaključiti da se ekonomska kriza negativno odražava na odgojno-obrazovnu funkciju obitelji (D'Addato, 2010.; Lelkes, Platt i Ward, 2009.; White i Rogers, 2000.). To upućuje na nužnost razvoja financijskih kompetencija pojedinaca (Bejaković, 2010.; Kavanagh, 2000.) u obitelji i u odgojno-obrazovnim ustanovama.

Ovi podaci, analizirani u širem kontekstu, korespondiraju sa stavom da je globalno siromaštvo u osnovi problem obrazovanja. Izostanak kritičkog mišljenja, kao jednog od ishoda obrazovanja i znanstvenog promišljanja, jest stanje duha pa je opravdano zaključiti da onaj tko kontrolira obrazovnu politiku kontrolira i angažira-

nost društva. Siromaštvo je takoposljedično ishod (ne)obrazovanja, kulture društva i osobnosti pojedinca. Duže nezaposlene osobe ostaju nezaposlene, a siromašni i osobe u riziku od siromaštva ostaju socijalno deprivirani. To vodi apatiji i/ili društveno neprihvatljivim ponašanjima kao stanju duha. Navedeno ukazuje na značajnost obrazovanja kao prediktora zapošljivosti, ali moguće i značajnije, razumijevanja društvenih procesa i aktivnog građanstva (Freire, 2002.), razvoja inventivnosti i poduzetničkih kompetencija.

Nedostaci i ograničenja istraživanja

Provedeno istraživanje pruža uvid u mišljenje stručnjaka o ekonomskoj funkciji obitelji, kvaliteti obiteljskog funkcioniranja i odgojno-obrazovnim ishodima djece u kontekstu aktualne društvene i gospodarske situacije u Republici Hrvatskoj. Izostaje mišljenje stvarnih aktera – članova obitelji. Iako bi bilo višestruko opravdano steći uvid u mišljenje članova obitelji, nameće se problem reprezentativnosti uzorka, visoke subjektivnosti i tendencije davanja poželjnih odgovora. Kada bi se, slijedom korištene baterije instrumenta, istražilo mišljenje roditelja o obiteljskom funkcioniranju i odgojno-obrazovnim ishodima obiteljskog funkcioniranja, moguće je da bi se dobio cjelovit uvid u načine ekonomskog funkcioniranja obitelji u Hrvatskoj. To bi omogućilo lakše razumijevanje dječjih odgojno-obrazovnih ishoda te pružilo egzaktnu smjernicu za kreiranje optimalnih javnih obrazovnih i demografskih politika.

Literatura

- Anderson, L. M., Shinn, C., Fullilove, M. T., Scrimshaw, S. C., Fielding, J. E., Normand, J. i Carande-Kulis, V. G. (2003.). The effectiveness of early childhood development programs: A systematic review. *American Journal of Preventive Medicine*, 24(3), 32-41.
- Barnett, W. S. i Ackerman, D. J. (2006.). Costs, benefits, and long-term effects of early care and education programs: Recommendations and cautions for community developers. *Community Development*, 37(2), 86-100.
- Bejaković, P. (2010.). *Osobna prezaduženost*. Zagreb: Institut za financijska istraživanja.
- Belsky, D. W., Caspi, A., Arseneault, L., Bleidorn, W., Fonagy, P., Goodman, M. i Moffitt, T. E. (2012.). Etiological features of borderline personality related characteristics in a birth cohort of 12-year-old children. *Development and psychopathology*, 24(1), 251-265.
- Bodul, D. i Smokvina, V. (2012.). Izazovi socijalne države u uvođenju osobnog bankrotneka komparativa iskustva i potencijalni problemi, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 49(1), 139-165.
- Braš Roth, M., Markočić Dekanić, A., Markuš, M. i Gregurović, M. (2010.). *PISA 2009, Čitalačke kompetencije za život*. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje – PISA centar.
- Budimir-Ninković, G. i Stevanović, N. (2013.). Stavovi studenata o krizi morala danas. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 15(3), 741-776.

- Casanova, P. F., Cruz Garcia-Linares, M., de la Torre, M. J. i de la Villa Carpio, M. (2005.). Influence of family and socio-demographic variables on students with low academic achievement, *Educational Psychology*, 25(4), 423-435.
- Clark, R. i D'Ambrosio, M. (2008.). Adjusting retirement goals and saving behavior: The role of financial education. *Overcoming the saving slump: How to increase the effectiveness of financial education and saving programs*, 237-256.
- Cohen, L., Lauren i Morrison, K. (2007.). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Colney, A. (2010.). Childcare: Welfare or investment. *International Journal of Social Welfare*, 19(2), 173-181.
- Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006.). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.
- D'Addato, A. (2010.). Promoting prevention and early intervention, Eurochild's contribution. *The Federal Foundation Mother and Child for pregnant women in emergency situations*. Germany. http://www.eurochild.org/fileadmin/Communications/08_Articles%20about%20and%20by%20Eurochild/2010/Todays_Children_are_Tomorrows_Parents_Dec2010.pdf(11.01.2017.)
- Davidov, M. i Grusec, J. E. (2006.). Untangling the links of parental responsiveness to distress and warmth to child outcomes. *Child development*, 77(1), 44-58.
- De Loe, R.C. (1995.). Exploring complex policy questions using the policy Delfi: A multi-round, interactive survey method. *Applied Geography*, 15(1), 53-68.
- Družić Ljubotina, O. (2012.). Subjektivna kvaliteta života ljudi koji žive u siromaštvu i zaposlenih osoba različitog materijalnog statusa. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(1), 5-28.
- Engels, F. (1973.). *Podrijetlo porodice, privatnog vlasništva i države*. Zagreb: Naprijed.
- Esping-Andersen, G. (2009.). Investing in children and equalizing life chances. U G. Esping-Andersen (ur.), *The incomplete revolution, adapting to women's new roles* (str. 112-144). Cambridge: Polity Press.
- Fornero, E., Lusardi, A. i Monticone, C. (2009.). Adequacy of saving for old age in Europe. *CeRP Working Papers* 87. <http://www.dartmouth.edu/~alusardi/Papers/OldAge.pdf> (24.06.2016.)
- Freire, P. (2002.). *Pedagogija obespravljenih*. Zagreb: ODRAZ – Održivi razvoj zajednice.
- Fuller, A. (2007.). *Zahtjevno dijete*. Zagreb: Naklada Kosinj.
- Haralambos, M. i Holborn, M. (2002.). *Sociologija: Teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
- Heckman, J. J. (2006.). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science*, 312(5782), 1900-1902. <http://science.sciencemag.org/content/312/5782/1900>
- Jenson, J. (2006.). Social investment for new social risks: Consequences of the LEGO paradigm for children. U J. Lewis (ur.), *Children in context: Changing families and welfare states*. Montreal: Edward Elgar Publishing.
- Juul, J. (2009.). *Život u obitelji: najvažnije vrijednosti u zajedničkom životu i odgoju djece*. Zagreb: Planetopija.
- Katz, L. G. (2010.). STEM in the early years. *Early childhood research and practice*, 12(2), 11-19.

- Kavanagh, A. (2000.). Complementarity Issues, Money Advice and Budgeting Service, National Conference 2000., *Debt – whose problem is it anyway?*http://www.mabs.ie/publications/conference_reports/MABS%20Conference%202000%20Report.pdf (7.11.2017.)
- Klarin, M. (2006.). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu- roditelji, vršnjaci, učitelji kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Klarin, M., Proroković, A. i Šimić Šašić, S. (2010.). Obiteljski i vršnjački doprinos donošenju odluka iz raznih sfera života u adolescenata – Kroskulturalna perspektiva. *Društvena istraživanja*, 19(3), 547-559.
- Korać Graovac, A. (2017.). Od zajedničkog do samostalnog ostvarivanja roditeljske skrbi i natrag – kako zaštititi prava djece i roditelja. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, 8(posebni broj), 0-73. <https://hrcak.srce.hr/file/282377>
- Korczak, D. (2004.). *The Money Advice and Budgeting Service Ireland. A service to help people with financial problems and to tackle over-indebtedness* (Synthesis Report). Brussels: EC DG for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. . www.peer-review-social-inclusion.net (posjećeno: 12.02.2017.)
- Kušević, B. (2013.). Odgojne implikacije odgođenog roditeljstva. *Pedagogijska istraživanja*, 10(1), 81-99.
- Lelkes, O., Platt, L. i Ward, T. (2009.). Vulnerable Groups: The Situation of People with Migrant Backgrounds. U T. Ward, O. Lelkes, H. Sutherland, i I.G. Tóth, (ur.), *European Inequalities – Social Inclusion and Income Distribution in the European Union*. Budapest: TÁRKI Social Research Institute Inc. <http://www.tarki.hu/en/publications/EI/> (29.10.2017.)
- Linver, M. R., Brooks-Gunn, J. i Kohen, D. E. (2002.). Family processes as pathways from income to young children's development. *Developmental psychology*, 38(5), 719.
- Loeb, S., Fuller, B., Kagan, S. L. i Carrol, B.(2004.). Child care in poor communities: Early learning effects of type, quality, and stability. *Child Development*, 75(1), 47-65. doi: 10.1111/j.1467-8624.2004.00653.x
- Lynch, E. W. i Hanson, M.J. (2004.). *Developing cross-cultural competence; a guide for working with children and their families*. Baltimore: MD, Paul H. Brookes Publishing/Lamb.
- Ljubetić, M. (2014.). *Od suradnje do partnerstva obitelji, odgojno-obrazovne ustanove i zajednice*. Split: Element.
- Machin, S. i Vignoles, A. (2004.). Educational inequality: The widening socio-economic gap. *Fiscal Studies*, 25(2), 107-128. doi: 10.1111/ j.1475-5890.2004.tb00099.x
- Moore, J. D. (2013.). *Uvod u antropologiju*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Moss, P. (2014.). *Transformative change and real utopias in early childhood education: A story of democracy, experimentation and potentiality*. Routledge.
- Mudrock, G. P. (1968.). The Current Status of the Words Hunting and Gathering Peoples, u Lee (ur.), *De Vore*. 13-20
- Nomaguchi, K. M. i Milkie, M. M. (2003.). Costs and Rewards of Children: The Effects of Becoming a Parent on Adult's Life. *Journal of Marriage and Family*, 65, 356-374.
- Norden, H. (2005.). *Debt solving activities. Define the optimal organizational structure for being effective and realizing continuity for the next five to ten years*. Groningen: Hanze Hogeschool.
- Ogburn, W. F. i Groves, E. R. (1998.). *American marriage and family relationships*. London: Routledge/Thoemmes Press.

- Ott, K. (2010.). The crisis in South East Europe – the case of Croatia. U W. Bartlett, i V. Monastiriotis (ur.), *South East Europe after the Economic Crisis: a New Dawn or back to Business as Usual?*(71-79). London: London School of Economics and Political Sciences: LSE European Institute.
- Parsons, T. (1991.). *Društva*. Zagreb: A. Cesarec.
- Pastuović, N. (2012.). *Obrazovanje i razvoj: kako obrazovanje razvija ljude i mijenja društvo, a kako društvo djeluje na obrazovanje*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Pećnik, N. (2008.). Suvremeni pogledi na dijete, roditeljstvo i socijalizaciju, *Dijete i društvo*, 10(1/2), 99-115.
- Raboteg-Šarić, Z. i Pećnik, N. (2006.). Bračni status, financijske poteškoće i socijalna podrška kao odrednice roditeljske depresivnosti i odgojnih postupaka. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 15(6 (86)), 961-985.
- Riley, D. (2007.). *Social and emotional development: connecting science and practice in early childhood settings*. St. Paul: MN Redleaf Press.
- Rohner, R. P. (2010.). Perceived Teacher Acceptance, Parental Acceptance, and the Adjustment, achievement and behavior of school-going youths internationally. *Cross-Cultural Research*, 44 (3), 211-221.
- Shaw, R. i Wood, S. (2009.). *Epidemija popustljivog odgoja*. Zagreb: V.B.Z
- Spera, C. (2005.). A review of the relationship among parenting practices, parenting styles, and adolescent school achievement. *Educational psychology review*, 17(2), 125-146.
- Stropnik, N. (1996.). Obiteljske politike u Europi. *Revija za socijalnu politiku*, 3(2), 105–115.
- Škrebliin Kirbiš, I., Tomić, I. i Vehovec, M. (2011.). Mirovinska pismenost i štednja za treću životnu dob. *Revija za socijalnu politiku*, 18(2), 127-148.
- Šućur, Z. (2011.). Siromaštvo i dohodovne nejednakosti u Hrvatskoj: 2001.-2009. *Revija za socijalnu politiku*, 18(2), 245-256.
- Šućur, Z., Kletečki Radović, M., Družić Ljubotina, O., i Babić, Z. (2015.). Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj. *Ured UNICEF-a za Hrvatsku*.
- Tamrouti-Makkink, I.D., Dubas, J.S., Gerris, J. R., i Aken, M.A. (2004.). The relation between the absolute level of parenting and differential parental treatment with adolescent siblings' adjustment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(8), 1397-1406.
- Van der Schaaf, M. F i Stokking, K.M. (2011.). Construct Validation of Content Standards for Teaching. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 55 (3), 273-289.
- Vandell, D. L., Belsky, J., Burchinal, M., Steinberg, L. i Vandergrift, N. (2010.). Do effects of early child care extend to age 15 years? Results from the NICHD Study of early child care and youth development. *Child Development*, 81(3), 737-756.
- Visković, I. (2013.). Međugeneracijski prijenos vrijednosti s roditelja na djecu adolescenata u općini Tučepi. *Školski vjesnik*, 62(2-3), 253- 268.
- Vlajčić, A. (2011.). Kriza morala i ekonomska kriza. Znakovi vremena – Časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu, 54, 91-103.
- Vuletić, G., Ivanković, D. i Davern, M. (2011.). Kvaliteta života i zdravlje. *Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku*, 120-125.
- Vuletić, G. i Mujkić, A. (2010.). Što čini osobnu kvalitetu života: Studija na uzorku Hrvatske gradske populacije. Zagreb: Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“; Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Wesel, U. (2004.). *Mit o matrijarhatu*. Zagreb: Scarabeus.

- White, L. i Rogers, S. J. (2000.). Economic circumstances and family outcomes: A review of the 1990s. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1035-1051.
- Widmer, D. (2010.). *Family Configurations: a Structural Approach to Family Diversity*. England: Ashgate Publishing Limited.
- Winkler, S. (2014.). O uzdržavanju punoljetne djece. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 35(2), 597-623.
- Zabriskie, R. B. i McCormick, B. P. (2001.). The Influences of Family Leisure Patterns on Perceptions of Family. *Family Relations*, 50(3), 281-289.
- Zygmunt-Fillwalk, E. (2011.). Building family partnerships: The journey from preservice preparation to classroom practice. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 32(1), 84-96.

Web izvori:

- Eurostat Statistics Explained (2016.). *Children at risk of poverty or social exclusion* https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion (15.06.2017)
- Eurostat Statistics Explained (2017.). *Statistički podaci o stanovanju*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Housing_statistics/hr (13.03.2018)
- Državni statistički zavod (2011.). *Popis stanovništva*. https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/h02_01_04/H02_01_04.html (14.06.2016.).
- Konvencija o pravima djeteta (1989.). https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf
- OECD / Organization for Economic Co-operation and Development. <https://www.oecd.org/about/34711139.pdf> (06.04.2018.).
- Obiteljski zakon (Narodne novine, 103/15.)*. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_09_103_1992.html (22.03.2018.).
- Obiteljski zakon (Narodne novine, 75/14.)*. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_06_75_1404.html (22.03.2018.).
- Opća deklaracija o pravima čovjeka* (1948.). https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/src1.pdf
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* (1976.). https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Pravo%20na%20pristup%20informacijama/Zakoni%20i%20ostali%20propisi/UN%20konvencije/Medjunarodni_pakt_o_gradjanskim_i_politickim_pravima_HR.pdf (17.01.2018)
- Strategija Europa 2020.* (2010.). https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_hr (22.04.2018)
- Portal o EU fondovima / eu.projekti.info (2018.). <http://www.eu-projekti.info/natjecaji/najava-unaprjedenje-usluga-za-djecu-rane-i-predskolske-dobi-u-sustavu-ranog-i-predskolskog-odgoja-i-obrazovanja-otvoreni-postupaktrajni-poziv> (20.04.2018)

Educational Aspects of the Economic Function of Family

Abstract

In the absence of longitudinal studies on the long-term educational outcomes for children who are growing up under the conditions of economic crisis in Croatia, research was conducted on the opinions of professionals in different areas, who have a professional insight into quality of family functioning and child development. Using the classic Delfi method in three rounds, the outcomes of economic crisis have been analyzed. Economic function of family was recognized as a significant family function associated with the quality of family functioning. It is assumed that parenting stress will grow as a result of economic crisis and the lack of social support for parenthood. This will negatively affect family stability and decrease in the number of children in family. Research participants assume it is unjustifiable to expect that the economic crisis will stimulate greater cohesiveness of extended family. According to recent global research, the connection between the economic function of the family and academic achievements of children is presumed. Connection is stronger as children are younger. An economic competency of the individual should be one of the educational outcomes of quality family functioning. There was no statistically significant difference in assessments of the research participants – scientists and practitioners – on any of the aspects of the economic function of family.

Keywords: child outcomes, economic status of the family, family functioning, financial literacy, parenthood.